

Râmûzü'l-Ehâdîs'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir Değerlendirme*

Macit Demirer

Yrd. Doç. Dr., İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilimdalı Öğretim Üyesi
macitdemirer@hotmail.com

Özet

Gümüşhânevi, 19. Yüzyılda yaşamış bir Osmanlı âlimidir. O aynı zamanda Nakşibendî tarikatının Halidiyye kolunun İstanbul'daki temsilcilerinden biridir. Hadis ve tasavvuf alanındaki çalışmaları ile ön plana çıkan Gümüşhânevi'nin hadise dair beş önemli eseri bulunmaktadır. Bunlar içinde şüphesiz en önemlisi çeşitli hadis kaynaklarından derlenerek oluşturulmuş olan Râmûzü'l-ehâdîs'dir. Aslı Araçça olan Râmûzü'l-ehâdîs'in Türkçe tercümeleri yapılmıştır. Bu makalede, önce kısaca Râmûzü'l-ehâdîs üzerinde durulmuş daha sonra da tercümeleri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. İlk önce Abdülaziz Bekkine'nin yapmış olduğu tercüme ele alınmış, daha sonra da Pamuk Yayınevi tarafından çeşitli tarihlerde baskıları yapılan tercümeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhânevi, Râmûzü'l-ehâdîs, Levâmiu'l-ukûl, hadis, tercüme.

An Evaluation on Turkish Version of Ramuz Al-Ahadith

Gumushanavi was one of the distinguished scholars lived during Ottoman Time in 19th century. He was also one of the members of Khalidiyye Branch of Nakshebandhe Path in Istanbul. He was famous for his studies about Hadith and Sufism. He has five important books in this field. Ramuz al-Ahadith is, undoubtedly, very important one among those which was compiled from different sources of Hadith. Turkish version of Ramuz al-Ahadith, which is originally Arabic, was issued. In this article, firstly Ramuzül-Ahadis was introduced briefly and then Turkish version of this book has been examined in terms of its criticism. The Turkish version of the book translated by Adüllaziz Bekkine was examined and the other which were printed by Pamuk Publications were reviewed.

Key Words: Gumushanavi, Ramuz al-Ahadith, Levami' al-Ukul, hadith, translation.

Atıf

Macit Demirer, Râmûzü'l-Ehâdîs'in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Marife, Bahar 2012, ss. 67-82

* Bu makale *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi (v. 1311/1893) ve Levâmiu'l-ukûl Adlı Eseri*" isimli doktora tezimizin bir bölümünden hazırlanmıştır.

Giriş

XIX. yüzyılın önemli Osmanlı âlimlerinden biri sayılan *Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî*, hem bir ilim adamı hem de bir tarikat şeyhi olmakla tebarüz etmiştir. Tasavvuf ve hadis sahaslarında önemli eserler veren *Gümüşhânevî*'nin en önemli eserlerinden *Râmûzü'l-ehâdîs*, Türkçe'ye kazandırılmıştır. Kaleme alındığı günden bugüne kadar bir tekke kitabı olması nedeniyle etkisini hemen hemen hiç yitirmeyen bu eserin tanıtılması yanında tercümelerinin de sağlıklı olup olmadıklarının ortaya konulmasının bir gereklilik olduğu aşikârdır. İşte bu çalışmada bu hususlar üzerinde durulacaktır.

Râmûzü'l-ehâdîs'in Türkçe tercümelere üzerindeki incelemeye geçmeden önce eserin kısaca tanıtılması uygun olacaktır.

I. Râmûzü'l-ehâdîs

Râmûzü'l-ehâdîs, 1813-1893 tarihleri arasında yaşamış olan *Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahman*'a¹ ait bir eserdir. Mahlası *Ziyâüddîn*² olan müellif, *Gümüşhânevî* nisbesi ile şöhret bulmuştur.³ Günümüzde ise daha çok *Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî* şeklinde söylenmektedir.

Gümüşhânevî'nin hadislerle ilgili en önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilen *Râmûzü'l-ehâdîs*, ilk defa İstanbul'da h.1275/m.1859 yılının cemaziyülâhır ayında taş baskısı yapılarak piyasaya çıkmıştır. Ayrıca 1312, 1316, 1320, 1326 ve 1330 tarihlerinde de çeşitli baskıları yapılmıştır.⁴

Toplam XVI+568 sayfadan ibaret olan eserin ilk sekiz sayfasını yanlış-doğru cetveli oluşturmaktadır. Peşinden hadisin tanımını, konusu, gayesi, hadis çeşitleri ve hadis tahammül yollarını ihtiva eden bir risale, ondan sonra da şeyh, talebe ve kâ-tibin adabı ile ilgili başka bir risale yer almıştır. Bu iki risalenin bitiminde, *Râmûzü'l-ehâdîs* ve hadisin önemini anlatan Osmanlıca bir metin bulunmaktadır. Müellifin önsözünden sonra hadis metinlerine geçilmiş ve hadisler ale'l-ahruf olarak tanzim edilmiştir. Birinci bölümde bulunan hadisler 3-519. sayfalar arasında, ikinci yani şemail bölümü hadisleri de 519-563. sayfalar arasında bulunmaktadır. 563-566. sayfalar arasında eserle ilgili toplam on adet takriz yazısı yer alırken, son iki sayfada *Birgivi*'ye ait *Hadis Usûlü* ile ilgili iki küçük risale bulunmaktadır.

Gümüşhânevî, kitabının önsözünde hadisleri muteber kitaplardan seçtiğini, hıfzı kolay, faydasının genel ve bereketinin şumullü olması için, hükümleri ve manaları açık, dinin esasları ile onun önemli usul ve kaidelerini içeren hadisleri topladığını belirtmektedir.⁵ Müellif her ne kadar muteber eserlerden derlediğini söylese

¹ Mustafa Fevzî, *Hediyetü'l-Hâlidîn*, s. 15; Hocaazâde, "Mevlânâ Ahmed Ziyâüddin el-Gümüşhânevî", *Cerîde-i Süfîyye*, s. 6; Kevserî, *İrğâmü'l-merîd*, s. 70; *et-Tahrîru'l-vecîz*, s. 47.

² Mustafa Fevzî, *a.g.e.*, s. 15; Serkis, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye*, II, 1569.

³ Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, s. 11.

⁴ Hatipoğlu, "Râmûzü'l-ehâdîs", *DİA*, XXXIV, 455.

⁵ Gümüşhânevî, *Râmûz*, s. 1.

de bir kısmı meşhur ama muteber olmayan eserlerdir. Yer yer uzun hadisler bulunsa da genellikle kitapta yer alan hadisler kısa hadislerdir.

Müellif, hadisleri sıralarken hadisin ilk harfini esas aldığı belirtmektedir.⁶ Fakat zaman zaman bu noktanın göz ardı edildiği görülmektedir. Bu durumu, müellif üç sebebe bağlamaktadır; tertibe riayet edilmeyen hadisin, bir önceki hadisin şahidi niteliğinde olması, onu tamamlayan veya onunla bağlantılı bir hadis olması.⁷

Râmûzü'l-ehâdis'teki hadis sayısına gelince; birinci bölümde, sonradan kenara yazılmış olanlar dâhil, toplam 6404 hadis vardır. Bu hadislerden bir tanesi mükerrerdir.⁸ Şemail bölümünde, sonradan kenara ilave edilenler dâhil, toplam 704 hadis vardır. Her iki bölümdeki hadisleri topladığımızda 7107 rakamına ulaşmış oluruz. Elde edilen bu rakam, *Levâmiu'l-ukûl*'da şerhi yapılan hadis sayısı ile de örtüşmektedir. Yalnız *Râmûzü'l-ehâdis* üzerine yapılan tercümelemin hiçbirisinde bu rakama ulaşılammıştır.

Râmûzü'l-ehâdis'te hadislerin alındığı kaynaklar, her hadisin sonunda rumuz halinde verilmiştir. Müellif, kitabın önsözünde faydalanılan kaynaklar için hangi remzi kullandığını izah etmiştir.⁹ Rumuza bakıldığında görülen o ki müellif, rumuz seçiminde kendinden önce yapılmış olan çalışmaları özellikle de *Süyûtî*'nin çalışmalarını örnek almış, o eserlerde geçen rumuzdan en geniş şekilde istifade etmiştir. Kendine ait rumuz ise oldukça azdır.

Hadisin geçtiği kaynakları rumuzla belirten müellif, peşinden sahabî râvîsini zikreder. Hadisi rivayet eden sahabeden sadece birisi ile yetinilmemiş, yerine göre birden fazla isme de yer verilmiştir. *Gümüşhânevî*, bu sayının zaman zaman dokuza kadar çıktığını söylemektedir.¹⁰ Hadislerle ilgili son olarak, onların sahih, hasen, mevzû, münker, mürsel, merfû, mevkûf (vb.) olup olmadığına dair bilgiler verilmiştir. Yalnız eserdeki tüm hadisler için sıhhat değerlendirilmesi yapılmış değildir. Sıhhat değerlendirmesi verilen hadisler incelendiğinde, genellikle *Tirmizî*'nin süneninde, *Beyhakî*'nin eserlerinde ve *Hâkim*'in *Müstedrek*'inde olan hadisler hakkında yapılmış değerlendirmelerin yer aldığı görülecektir. Yani genelde bu üç âlimin verdiği hükümler nakledilmektedir. Ayrıca zaman zaman râvî değerlendirmelerine de rastlanmaktadır.¹¹

Eserin kenarında yer alan bilgilere gelince; bunların, şahit hadisler,¹² kelime açıklamaları¹³ ve nüsha farklılıkları¹⁴ üzerine yoğunlaştığını, nüsha farklılıklarında

⁶ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 1.

⁷ Gümüşhânevî, *Levâmiu'l-ukûl*, I, 33.

⁸ Gümüşhânevî, *Râmûz*, s.164 (hn. 5). Krş., s. 166 (hn. 1).

⁹ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 1-2.

¹⁰ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 1.

¹¹ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 216, 214, 443, 468.

¹² Şahit hadis: Fert olduğu sanılan bir hadisin, cami', müsned, sünen ve cüz gibi çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonunda, mana yönünden bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadise şahit denir; çünkü araştırma neticesinde bulunan benzer hadis, fert sanılan hadisi şahadet yolu ile takviye etmiş, onun şahidi olmuş demektir. (Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s. 404); Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 20, 113, 220, 393, 450.

¹³ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 61, 132, 204, 458, 514.

¹⁴ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 136, 156, 204, 466, 481.

da genellikle mutemet nüsha için م harfi, mutemet olmayan nüsha için غ harfi kullanıldığını görüyoruz.¹⁵ Hemen hemen her sayfada bu nevi bilgilere rastlamak mümkündür. Şahit hadislerin metni verilmeden sadece işaret edilerek geçilen yerler de epeyce çoktur.¹⁶ Kelime izahlarında sadece Arapça karşılığı ile yetinilmemiş, bazen Türkçe,¹⁷ bazen de Farsça¹⁸ karşılığı verilmiştir. Ayrıca sayfa kenarlarına önemli olduğu düşünülen konu başlıkları da yerleştirilmiştir.

Râmûzü'l-ehâdîs içersinde yer alan hadislerin hepsinin sahih olduğu söylenemez. Onda hem sahih hem münker¹⁹ ve metruk²⁰ dâhil olmak üzere zayıf hem de mevzu hadisler vardır. Müellif zaman zaman hadisin sıhhatine dair bilgiler vermiş, öyle ki mevzû olanların bazılarında dahi işaret etmiştir.

Râmûzü'l-ehâdîs, bizzat müellifi tarafından *Levâmiu'l-ukûl* adıyla şerh edilmiştir. Telifi 10 Muharrem h.1294/m.1877 tarihinde bitirilen *Levâmiu'l-ukûl*, aynı yılın Rebûl-evvel ayı başlarında da Mektebü's-Sanâyi'de beş büyük cilt halinde tab edilmiştir.

II. Râmûzü'l-ehâdîs Üzerine Yapılan Tercümeleler

Bu temel bilgilerden sonra şimdi *Râmûzü'l-ehâdîs*'in tercümelerine geçebiliriz. Eserin aslında yayımlanmış olan iki tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi *Abdüllaziz Bekkine*'ye, diğeri de *Naim Erdoğan*'a aittir. Yalnız Pamuk Yayınları'ndan çıkan son baskılarda mütercim olarak *Naim Erdoğan* ve *Arif Pamuk* ismi birlikte geçtiği için, bunu da ayrı bir başlık altında almanın daha uygun olacağına karar verdik. Böylece tercüme sayısı üçe çıkmış oldu. İşte burada eserin yayımlanmış olan bu üç tercümesi üzerinde durulacaktır.

Tercümelerde *Râmûzü'l-ehâdîs* ismi farklı farklı yazılmıştır. Biz yeknesaklık olması için hepsinde *Râmûzü'l-ehâdîs* şeklinde yazmayı tercih ettik.

A. Râmûzü'l-ehâdîs (Hadisler Deryası)

Râmûzü'l-ehâdîs'in tercümelerinden ilk ele alacağımız, aslen Kazan'lı olan, 1895 İstanbul doğumlu Gümüşhânevî dergâhı postnişinlerinden *Abdülaziz Bekkine*'ye ait olan tercümedir.²¹ Eser, 1950-1951 senelerinde *Bekkine* tarafından

¹⁵ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 538.

¹⁶ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 71, 98, 312, 388, 444.

¹⁷ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 75, 97, 105, 108, 123, 303, 397, 510, 523.

¹⁸ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, s. 191, 243, 386.

¹⁹ Münker hadis: Fuḥş-ı galat ve kesret-i gafletle ve fısk ile muttasıf olan ruvâtın rivayet ettikleri hadislere münker denilir. (Ahmed Naim, *Tecrid Mukaddimesi*, I, 296).

²⁰ Metruk hadis: Kizb ile itham olunan kimselerin rivayeti ile teferrüd ettikleri malum kaidelere muhalif hadise denir. (Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 221).

²¹ Abdülaziz Bekkine 1895'te İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Kazan'lı olup ticaretle meşgul idi. 1910 yılında ailesiyle birlikte Kazan'a gitti, oradan da Buhara'ya geçerek beş sene kadar ilim tahsilinde bulundu. Babasının vefatından sonra 1921'lerde ailesiyle beraber İstanbul'a döndü. 1922 yıllarında hem irşat selahiyeti mertebesine ulaşmış hem de *Râmûzü'l-ehâdîs*'i okutma icazeti almıştır. Birçok camide imamlık vazifesi yapan Bekkine, 2 Kasım 1952 yılında İstanbul'da vefat etti. (Bekkine, *Ramûz el-Ehâdis (Hadisler Deryası)*, I, XV.)

Zeyrek Çivicizâde Ümmü Gülsüm Camii imamlığı esnasında *Râmûzü'l-ehâdis*'i okuturken yapmış olduğu tercümelelerin tutulmuş notlarından hazırlanmıştır.²² *Lütfi Doğan* ile *Cevat Akşit* tarafından neşre hazırlanmış ve Gonca Yayınevi tarafından iki cilt halinde İstanbul'da basılmıştır. 1997 yılında yayımlanmış olan baskıda neşre hazırlayanlar içinde *Osman Nuri Çatakl*'nin de ismi bulunmaktadır.

Neşre hazırlayanların yazmış oldukları önsözden sonra, *Gümüşhânevi*, *Hasan Hilmi*, *İsmail Necati*, *Ömer Ziyâuddin*, *Mustafa Feyzi*, *Abdullah Hasib*, *Abdulaziz Bekkine* ve *Mehmed Zahid Kotku*'nun kısa hayat hikâyeleri yer almaktadır. Peşinden musannifin yazmış olduğu önsözün özeti, hadis ıstılahları ile şeyh, talebe ve kâtipte bulunması gereken adaba dair beş sayfalık Arapça bir metin ile *Râmûzü'l-ehâdis*'i tanıtan Osmanlıca bir yazı bulunmaktadır. Hadislerin tercümeleleri ile Arapça metinleri karşılıklı sayfalar halinde verilmiştir. Bu durum, neşre hazırlayanların da ifade ettiği gibi, müdekkik okuyucuya kolaylık sağlamakta, esas metin ile tercümeyle karşılaştırma imkânı sunmaktadır.²³ *Râmûzü'l-ehâdis*'in h.1275/m.1859 tarihli baskısı esas alınarak hazırlanan bu çalışmada, hadislere her sayfada yeniden numara verilmiştir.

Eser sonunda *Râmûzü'l-ehâdis* ile ilgili on adet takriz yazısı bulunmaktadır. Daha sonra, *Birgivi*'ye ait iki sayfadan müteşekkil *Usûlü'l Hadis*'e dair bir risale, doğru-yanlış cetveli, yüz yirmi altı sayfadan ibaret alfabetik konu indeksi ve son olarak da dokuz sayfalık bir lügatçe yer almıştır.

1. Tercümesi yapılan hadis sayısı

Birinci ciltte toplam 3769 hadis bulunmaktadır. Bu hadislerden bir tanesi mükerrerdir.²⁴ İkinci ciltte, toplam 3334 hadisin tercümesi yapılmış olup, bunlardan 2633'ü birinci bölüme, geriye kalan 701 hadis ise şemail bölümüne aittir. Buna göre; mükerrer hadis²⁵ hesaba katılmadığında toplam 7102 hadisin tercümesinin yapıldığı görülecektir. Aslında elde edilen bu rakam, *Levâmiu'l-ukûl*'da bulunan hadis sayısı ile örtüşmemektedir. Zira *Levâmiu'l-ukûl*'da toplam 7107 hadisin şerhi vardır. Bu demektir ki beş hadisin tercümesi yapılmamıştır. Bu hadisler şunlardır:

a. "Borcunu öderken, borç isterken, satarken ve alırken kolaylık göstereni Allah cennete koysun."²⁶

b. "Dünya mel'undur, içindekiler de mel'undur. Sadece Allah için olanlar müstesna."²⁷

²² Bekkine, *a.g.e.*, I, VI.

²³ Bekkine, *a.g.e.*, I, VI.

²⁴ Bekkine, *a.g.e.*, I, 164 (hn. 5); 166 (hn. 1).

²⁵ Bekkine, *a.g.e.*, I, 164 (hn. 1990); krş. I, 166 (hn. 2003).

²⁶ Gümüşhânevi, *Levâmiu'l-ukûl*, I, 151 (hn. 240). Hadisin kaynağı için bk. Nesâî, Büyü, 104; İbn Mâce, Ticârât, 28; Ahmed b. Hanbel, I, 58, 67; Abd b. Humeyd, *Müsned*, I, 46 (hn. 47).

²⁷ Gümüşhânevi, *a.g.e.*, II, 452 (hn. 2484). Hadisin kaynağı için bk. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-zühd*, I, 52 (hn. 154); Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, III, 157; VII, 90; Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VII, 341 (hn. 10512); Ahmed b. Muhammed, *Zühd*, s. 45 (hn. 65).

c. "Resûlullah (s.a.v.) helâya girerken; "Allahım hubs ve habâisten sana sığı-
nırım" derlerdi."²⁸

d. "Resûlullah (s.a.v.), müezzinin "hayye ale'l-felâh" dediğini işittiğinde; "ya
Rabbi! Bizi kurtuluşa erenlerden kıl" derdi."²⁹

e. "Resûlullah (s.a.v.) Arefe günü sabah namazından teşrik günlerinin so-
nundaki ikinci namazına kadar tekbir getirirdi."³⁰

2. Tercümenin genel özellikleri:

a. Tercümesi yapılan hadislerin sonunda, hadisi rivayet eden sahabî ismi zikredilmiştir. Şayet hadis birden fazla sahabî tarafından rivayet edilmişse, ilk sıradaki sahabî râvîsi verilmekle yetinilmiş, diğerleri ise nazar-ı itibara alınmamıştır.³¹

b. Asıl metinden sahabî ismi tercüme alınıırken, alınması elzem olan bazı hususların tercüme edilmediğini görüyoruz. Bu durum, bizce tercümenin en önemli eksikliklerinden birisidir. Tercüme edilmesinde mutlak fayda olduğunu düşündüğümüz bu hususlar şunlardır: Hadisin bulunduğu kaynaklar, sıhhat değerlendirmeleri, rivayet farklılıkları, az da olsa râvîlerle ilgili yapılmış değerlendirmeler ve hadisin mürsel, mevkûf (v.b.) olduğuna dair bilgiler.

Hadis kaynaklarının verilmemesinin sebebi, muhtemelen kaynak sayısının çok olmasıdır. Esas metinde remizle ifade edilen herbir kaynağın açıkça yazılmasının yer açısından sıkıntı oluşturacağını biz de farkındayız. Ama bu problem kaynakların, asıl metinde olduğu gibi, tercümede de yine rumuzla gösterilerek aşılması mümkün olabilirdi. Tercümenin şimdiki halinde hadisin kaynaklarının neler olduğu, müdekkik olmayan bir okuyucunun hiç dikkatini çekmeyecektir. Oysa kaynak adları, rumuzla ifade edilmiş olsaydı, hiç olmazsa zaman zaman merak sâikiyle bile olsa hadis kaynağının okuyucu tarafından öğrenilmesi mümkün olabilecekti.

Az önce sayılan hususlar içerisinde şüphesiz en önemlisi, hadisin sıhhati ile ilgili değerlendirmelerdir. Tüm hadislerde olmasa bile bazılarında yer alan bu bilgilerin nazar-ı itibare alınmamış olması çok ciddi bir eksiklik olarak hemen göze çarpmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Râmûzü'l-ehâdis*'de sahih ve hasen hadis olduğu gibi zayıf hadisler de bulunmaktadır. Müellif ilmi bir tavır olarak, bazı hadislerden sonra hadisin sahih,³² hasen,³³ olduğunu belirttiği gibi, zayıf,³⁴ münker,³⁵ lâhin³⁶ ve mevzû³⁷ olduğuna dair bilgiler de vermiştir. Verilen bu bilgi-

²⁸ Gümüşhânevî, a.g.e., V, 477-478 (hn. 192). Hadisin kaynağı için bk. Buhârî, Vüdû 9; Daavât, 15; Müslim, Hayz, 122; Ebû Dâvûd, Taharet, 3; Nesâî, Taharet, 18; Tirmizî, Taharet, 4; İbn Mâce, Taharet, 9.

²⁹ Gümüşhânevî, a.g.e., V, 500 (hn. 254). Hadisin kaynağı için bk. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 46-47 (hn. 92).

³⁰ Gümüşhânevî, a.g.e., V, 630 (hn. 663). Hadisin kaynağı için bk. Beyhakî, *Sünen*, III, 315 (hn. 6072).

³¹ Bekkine, a.g.e., I, 144 (hn. 7); II, 428 (hn. 3).

³² Bekkine, a.g.e., I, 13 (hn. 4); II, 335 (hn. 7).

³³ Bekkine, a.g.e., I, 90 (hn. 19); II, 433 (hn. 2).

³⁴ Bekkine, a.g.e., I, 218 (hn. 5); II, 449 (hn. 14).

³⁵ Bekkine, a.g.e., I, 12 (hn. 13); II, 428 (hn. 14).

³⁶ Bekkine, a.g.e., I, 215 (hn. 18); II, 448 (hn. 8). Lâhin, Gümüşhânevî'ye has bir kavramdır. Yerine göre

→

lerden hiçbirisi maalesef tercümeyle alınmamıştır. Asıl metin ile tercümenin karşılıklı olarak verilmiş olması için ehline karşılaştırma imkânı vermiş olsa da, diğer okuyucular için bunu söylemek zor olacaktır. Belki de bunun en büyük zararı, eserdeki hadislerin tümünün sahihmiş gibi algılanmasına yol açmasıdır.

Tercümesi yapılmayan hususlardan birisinin de hadisin mürsel, mevkûf (vb.) olduğunu belirten bilgilerin olduğunu az önce ifade etmiştik. Hâlbuki eserde bu nevi bilgiler oldukça çok bulunmaktadır. Tercümede ise hadisin ne mürsel³⁸ ne de mevkûf³⁹ olduğuna dair herhangi bir bilgi yer almıştır. Tabiatıyla bu, mürsel bir rivayetin müsned, mevkûf bir rivayetin merfû olarak anlaşılmasına yol açacaktır.

c. Asıl metinde yer alan sebab-i vurûda dair verilerin bazılarının tercüme edildiği,⁴⁰ bazılarının ise edilmediği görülmektedir.⁴¹ Ayrıca tercümede yer alan sebab-i vurûdlardan bazıları eserin asıl metninde bulunmamaktadır.⁴² Bu bilgiler *Levâmiu'l-ukûl*'da bulunmaktadır. Anlaşılan o ki, bu nevi bilgiler, *Levâmiu'l-ukûl*'dan alınmış ve tercümeyle ilave edilmiştir.⁴³

d. Hadislerin tercümelerinde göze çarpan hususlar ise şunlardır:

1. Bazı hadislerin tercümelerinde birtakım eksiklikler bulunmaktadır. Mesela, "Böğür sancısı, böbrekteki damardandır. Bu ayaklandığı zaman bunun ilacı sıcak bal şerbetidir"⁴⁴ şeklinde tercümesi yapılmış olan hadiste geçen "sahibini rahatsız eder" kısmı tercüme edilmemiştir.⁴⁵ Yer yer bu tür eksik tercümelere rastlamak mümkündür.⁴⁶

2. Tercümelerdeki birtakım eksikliklerin yanı sıra, asıl metinde bulunmayan bazı ifadelerin, aslında varmış gibi tercümede yer aldığı da görülmektedir. Mesela; "Allah Teâlâ'yı nimetleri ile sizi rızıklandırdığı için seviniz. Beni de Allah beni sevdiği için seviniz. Ehl-i beytimi de Allah ve ben, onları sevdiğim için seviniz"⁴⁷ şeklinde tercüme edilmiş olan hadiste yer alan "ehl-i beytimi de Allah ve ben, onları sevdiğim için seviniz" cümlesindeki "Allah" lafzı asıl metinde bulunmamaktadır.⁴⁸

3. Mütercimnin metnin daha iyi anlaşılmasını temin etmek için verdiği bazı ilavelerin, metnin anlaşılmasından ziyade anlaşılmamasına yol açtığı görülmektedir. Bir misal vermemiz gerekirse: "Hıfz on paya ayrıldı. Dokuzu Türk'e (küffar-ı Çin) verildi. Biri diğer halka dağıtıldı..."⁴⁹ hadisinde yer alan "küffar-ı Çin" ifadesi,

→

zayıf, yerine göre de uydurma rivayetler için kullanılmıştır.

³⁷ Bekkine, *a.g.e.*, I, 12 (hn. 2); II, 430 (hn. 15).

³⁸ Bekkine, *a.g.e.*, I, 114 (hn. 3); II, 435 (hn. 7).

³⁹ Bekkine, *a.g.e.*, I, 176 (hn. 7); II, 445 (hn. 3).

⁴⁰ Bekkine, *a.g.e.*, I, 138 (hn. 9), 140 (hn. 4), 144 (hn. 7); II, 455 (hn. 6).

⁴¹ Bekkine, *a.g.e.*, I, 9 (hn. 6).

⁴² Bekkine, *a.g.e.*, II, 470 (hn. 5).

⁴³ Gümüshânevî, *Levâmiu'l-ukûl*, IV, 799-800 (hn. 5848).

⁴⁴ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 449 (hn. 8237).

⁴⁵ Bekkine, *a.g.e.*, I, 97 (hn. 1).

⁴⁶ Bekkine, *a.g.e.*, I, 50 (hn. 1), 72 (hn. 13); II, 310 (hn. 8).

⁴⁷ Tirmizî, *Menakıb*, 31; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III, 46 (hn. 2639); Hâkim, *a.g.e.*, III, 162 (hn. 4716); Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, I, 366 (hn. 408); II, 130 (hn. 1378).

⁴⁸ Bekkine, *a.g.e.*, I, 17 (hn. 11).

⁴⁹ Ali el-Mütttekî, *Kenzü'l-ummâl*, XI, 40-41 (hn. 34112).

kanaatimizce metnin daha iyi anlaşılmasına değil, maalesef daha zor anlaşılmasına sebep olmaktadır.⁵⁰ Çünkü hadisin metninde "Türk" kelimesi geçmektedir. Aslında tercüme bu şekilde yapılmış olsaydı bu, herhangi bir anlam bozukluğuna yol açmayacaktı. Fakat "küffar-ı Çin" şeklindeki açıklama ile bir sınırlama getirilmiş, bu da metinde bir anlam karışıklığına yol açmıştır. Sanki "Türk" denilince Çinli kâfirlerin anlaşılması gerektiği gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Metnin böyle bir manaya gelmediği ise gayet açıktır.

4. Zikredilen bu hususların yanında kitapta, yer yer tercüme hatalarına rastlamak da mümkündür. Mesela, "Hızır yerde ve İlyas denizdedir..."⁵¹ hadisinin tercümesi "Hızır denizde ve İlyas yerdedir" şeklinde olması gerekmektedir.⁵² Yine bir başka hadiste; "Kocasından her ne suretle olursa olsun boşanmak isteyen kadınlar, münafiktirlar. Onlara cennetin kokusu bile haram olur"⁵³ şeklinde tercümesi yapılmış olan hadis, aslında şöyle tercüme edilmeliydi: "(Herhangi bir özürlü olmaksızın) kocalarına mal vererek boşanmak isteyen kadınlar münafiktirlar. Allah (sebeptsiz yere) kocasından boşanmak isteyen kadına cennetin kokusunu haram kılmıştır." Eserde buna benzer tercüme hatalarına rastlamak mümkündür.⁵⁴ Hadislerin tercümelerinde görülen bu nevi yanlışların mütercimden kaynaklanma ihtimali olduğu gibi, notları düzenleyenlerden de kaynaklanma ihtimali vardır.

Görüldüğü gibi üzerinde durduğumuz bu tercümede bazı yanlış ve eksiklikler bulunmaktadır. Eserde yer alan bu eksikliklerin giderilmesi, ilave edilmesi gereken hususların eklenmesi ve tercümelerin tekrar gözden geçirilerek gerekli düzeltmelerin yapılması gerekmektedir. Bunlar yapıldığı takdirde çalışmadan daha sağlıklı ve daha rahat faydalanma imkânı doğacaktır.

B. Râmûzü'l-ehâdis Tercümesi

Pamuk Yayınları arasında çıkan bu çalışmanın iki farklı baskısı hakkında bilgi verilecektir. Her ikisinin de ele alınmasının sebebi, aralarında birtakım farkların bulunmasıdır.

1. 1976 Tarihli Baskı

Bu baskıda, dış kapakta "*Râmûzü'l-ehâdis Tercümesi*" içte "*Râmûzü'l-ehâdis (7097 Hadis) Tercümesi*" ismi yer almaktadır. Mütercimi, *Naim Erdoğan*'dır. Hadislerin tercümesine geçilmeden önce, *Gümüşhânevi*'nin hayatı ile ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. Eserin birinci bölümünde (14-731. sayfalar arası) 6396, ikinci yani şemal bölümünde (732-790 sayfalar arası) 701, toplamda 7097 hadisin tercümesi yapılmıştır. 793 ile 880. sayfalar arasında, konu ismi ile ilgili hadis numarasının verildiği, pek de alfabetik olmayan bir fihrist yer almaktadır.

⁵⁰ Bekkine, *a.g.e.*, II, 334 (hn. 10).

⁵¹ Heysemî, *Buğyetü'l-bâhis*, II, 866 (hn. 926).

⁵² Bekine, *a.g.e.*, I, 97 (hn.3).

⁵³ Bekine, *a.g.e.*, I, 107 (hn. 5).

⁵⁴ Bekine, *a.g.e.*, I, 135 (hn. 1), 138 (hn. 8); II, 452 (hn. 4).

Mütercim, hadisin tercümesini verdikten sonra dipnotta; hadisin kaynakları, sahabî râvîsi ve hadise dair diğer bilgilere yer vermiştir. Yalnız, asıl metinde geçen tüm kaynaklar verilmemiş, yalnızca bir iki kaynakla yetinilmiştir. Dipnot numaraları her 100 hadisten sonra yeniden 1'den başlamıştır. Hadisin sıhhat durumunu belirten terimlerin tercümelerinde zaman zaman yanlışlıkların olduğu görülmektedir. Mesela; *İbnü'l-Cevzî*'nin hadisin "mevzû" olduğuna dair değerlendirmesi, mütercim tarafından "zayıf" olarak tercüme edilmiştir.⁵⁵ Her iki terim arasındaki fark ise gayet açıktır. Böyle bir şeyin yapılmış olması, eğer bir hata eseri değilse, ne ilmi ne de ahlakidir. Hadislerin Arapça metinleri zikredilmemiş, sadece dua niteliğinde olanlardan bazılarına yer verilmiştir.⁵⁶

2. 1980 Tarihli Baskı

Yukarıdaki çalışmanın, yine Pamuk Yayınları tarafından yayımlanmış tek ciltten oluşan 1980 tarihli bir baskısı daha bulunmaktadır. Burada, öncekinden birtakım farklılıklar içeren bu baskı hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Eserin dış kapağında "*Râmûzü'l-ehâdîs Tercümesi*", iç kapağında ise "*Râmûzü'l-ehâdîs (7101 Hadis) ve Tercümesi*" ismi bulunmaktadır. Takdim ve takriz yazılarından sonra konulan kapakta ise sadece "*Râmûzü'l-ehâdîs*" adı kullanılmıştır. *Naim Erdoğan* tarafından yapılan tercüme, *Halil Günaydın*, *Halid Zevalsiz* ve *H. Arif Pamuk* yeniden gözden geçirmişlerdir. Hadislerin tercümesine geçilmeden önce, Pamuk Yayınlarına ait bir önsöz ile *Gümüshânevi*'nin hayatına dair kısa bir yazı bulunmaktadır.

a. Tercümesi yapılan hadis sayısı

Müellife ait önsözden sonra, hadislerin tercümesine geçilmiş ve tercüme; birinci bölüm ve şemal bölümü olmak üzere iki bölüm halinde yapılmıştır. Hadislerin tercümelerinin bitiminde, 657-744. sayfalar arasında bir fihrist yer almaktadır. Hadislerin Arapça metinlerinin eserin arka tarafına konulması, tercüme ile asıl metnin karşılaştırılmasını hayli zorlaştırmıştır. Eser, hadislerin Arapça metinleri de dâhil olmak üzere, toplam 1325 sayfadan oluşmaktadır (XVI+744+565). Tercümede *Râmûzü'l-ehâdîs*'in h.1312/m.1894 tarihli baskısı esas alınmıştır.

Birinci bölümde 6400, ikinci yani şemal bölümünde 701, toplamda 7101 hadisin tercümesi var gibi görünüyorsa da, aslında 7100 hadisin tercümesi yapılmıştır. 4388 numaralı hadis, hem Arapça metnin olduğu kısımda hem de tercüme kısmında yer almamaktadır. Ayrıca birinci bölümde yer alan 1988 numaralı hadis ile 2001 numaralı hadis aynı hadistir. Yani bu hadis mükerrerdir. Bu da demektir ki aslında 7101 değil 7099 hadisin tercümesi yapılmıştır. *Levâmiu'l-ukûl*'da 7107 hadisin şerhinin yapıldığı göz önünde bulundurulunca, toplam sekiz hadisin tercümesinin yapılmadığı görülecektir. Tercüme edilmeyen bu sekiz hadisten beş tanesi, yukarıda zikrettiğimiz *Bekkine*'ye ait tercümede de çevirisi yapılmayan beş hadisle örtüşmektedir. Geriye kalan üç hadis ise şunlardır:

⁵⁵ Erdoğan, *Râmûz-ul Ehâdîs (7097 Hadis) Tercümesi*, s. 14 (hn. 2).

⁵⁶ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 618-623.

1. "Her hastalığın başı, yemek üstüne yemek yemektir."⁵⁷ Anlaşılan o ki mütercim burada, kaynakları birbirinden farklı, fakat anlamları aynı olan iki hadisten birisinin tercümesiyle yetinmeyi yeterli görmüştür.

2. "Rakub, çocukları olan ve onlardan hiçbirisini kendinden önce ahirete göndermeden ölen kimsedir."⁵⁸ "Rakub" ile ilgili *Râmûzü'l-ehâdîs*'de üç tane hadis peş peşe sıralanmış, mütercim bunlardan ikisinin tercümesini yapmış birisini ise yapmamıştır.

3. "Evlerinizde namaz kılın, oralarda nafileleri terk etmeyin."⁵⁹ *Râmûzü'l-ehâdîs*'de bu konuya ait bir başka hadis daha bulunmaktadır. Bu yüzden tercüme edilmediği düşünülebilir. Burada ilginç olan şey, bu hadisin tercümesinin 1976 tarihli baskıda yer almış olmasıdır.⁶⁰

Dikkat edilirse burada zikredilen her üç hadise benzer, anlamca birbirine yakın başka hadisler *Râmûzü'l-ehâdîs*'de yer almaktadır. Hatanın buradan kaynaklanma ihtimali olduğu gibi, mütercimin bu hadislerin tercümesini gerekli görmemesi de mümkündür.

b. Tercümenin genel özellikleri:

1. Mütercim *Naim Erdoğan*, sadece hadis metninin tercümesiyle yetinmiş, bunun dışında hadislerle doğrudan alakalı kısımları çevirmemiştir. Hadisi rivayet eden sahabî râvîsinin adı, hadisin yer aldığı kaynaklar, sıhhat değerlendirmeleri, rivayet farklılıkları, râvîler hakkında verilen kısa bilgiler ile hadisin mürsel, mevkûf olduğuna dair bilgilerden hiçbirisi tercümede yer almamıştır. Hâlbuki 1976 tarihli baskıda bunlardan hiç olmazsa bazısına dipnotlarda yer verilmişti. Burada zikredilen hususlar içerisinde en önemlisi şüphesiz hadisin sıhhati ile ilgili bilgilerdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi *Râmûzü'l-ehâdîs*'de sahih, zayıf ve kısmen de olsa uydurma hadisleri görmek mümkündür. Okuyucunun hataya düşmemesi, zayıf veya uydurma bir hadisi sahih olarak algılamaması için, hiç olmazsa *Gümüşhânevî*'nin vermiş olduğu değerlendirmelerin tercümede yer alması gerekirdi. Elbette sadece sıhhat değerlendirmeleri değil, aynı zamanda yukarıda sayılan hususlardan herbirine gereken önem verilmeliydi. Maalesef bunlardan hiçbiri yapılmamıştır.

2. Hadislerin sebep-i vürûdlarına dair verilen bilgilere de gereken önem verilmemiş ve bunlardan birçoğu tercümeyle alınmamıştır.⁶¹

3. Hadislerin tercümeleri hakkında şu noktaların altının çizilmesinde fayda mülahaza ediyoruz:

Bazı hadislerdeki eksik tercüme dikkat çekmektedir. Mesela; "kim sabahleyin dünyalık elde edemedim diye mahzun (kederli) olarak kalksa Rabbine küs-

⁵⁷ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, I, 474 (hn. 1002). Hadisin kaynağı için bk. Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, I, 71 (hn. 1087).

⁵⁸ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, II, 481 (hn. 2540). Hadisin kaynağı için bk. Ahmed b. Hanbel, V, 367.

⁵⁹ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, III, 403 (hn. 3818). Hadisin kaynağı için bk. Süyûtî, *a.g.e.*, II, 309 (hn. 5015).

⁶⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 444 (hn. 3814).

⁶¹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 189 (hn. 1781), 195 (hn. 1844).

müş olur, kim zengininin yanına gittiğinde ona eğilirse dininin üçte ikisi gider. Kur'an okuduğu halde cehennemi hak eden kişi, bilin ki Allah'ın ayetlerini eğlenceye almıştır"⁶² şeklinde tercümesi yapılmış olan hadiste, "Kim başına gelen bir musibetten dolayı sızlanarak sabahlarsa, rabbinden şikâyet etmiş olur"⁶³ kısmı tercüme edilmemiştir.

Mütercim tarafından metnin daha iyi anlaşılması için bir takım ilaveler yapıldığını görüyoruz. Bu ilavelerden bazılarının metnin daha iyi anlaşılmasını temin ettiğini söylemek oldukça zordur. Buna dair bir misal verelim: "Eşine (meşru ve helal olan yerine) istediğin gibi yaklaş (cinsi temasta bulun). Yediğin zaman ona da yedir, kazandığında onu da giydir, yüzüne karşı sen çirkinsin deme. (Dövdüğün zaman da aşırı) dövme."⁶⁴ Hadiste geçen "kazandığında" ifadesi hatalıdır. Doğrusu "giydiğinden" olmalıdır. Bu hatanın yanında asıl hadisin vermek istediği mesajı değiştiren ve burada bizi ilgilendiren kısmı "(dövdüğün zaman da) aşırı dövme" kısmıdır. Hadiste sadece "dövme" şeklinde geçtiği halde, mütercim bunu yeterli görmemiş olacak ki dövme aşırı olmamakla sınırlandırma ihtiyacı hissetmiştir.⁶⁵ İki ifade arasında belirgin bir fark olduğu açıktır.

Bazı hadislerin tercümelerinde asıl metinde olmayan bazı ilavelerin mütercim veya yeniden gözden geçirenler tarafından yapıldığı görülmektedir. Hakkında herhangi bir açıklama olmayan bu ilaveler, hadisin aslındanmış gibi anlaşılabilir. Bunun ne kadar yanlış olduğu ortadadır. Bunu bir misalle izah edelim: "أكذب الناس الصناعات"⁶⁶ hadisini *Erdoğan*; "insanların en yalancısı sanatkar olanlardır. (Çünkü) va'd ettikleri zamanda işi yetiştiremezler" şeklinde tercüme etmiştir.⁶⁷ Hâlbuki "çünkü" ile başlayan kısım, *Râmûzü'l-ehâdis*'de ne metin ne de kenarda herhangi bir açıklama olarak yer almaktadır. Bu hadisi okuyan birisinin, açıklama mahiyetinde verilmiş olan ikinci kısmı hadisin bir parçası olarak anlamaması için herhangi bir sebep yoktur.

Eksik yapılmış tercüme ve anlamı değiştirecek nitelikteki ilavelerden daha önemlisi ise, yanlış tercümelerin dikkat çekici şekilde çok olmasıdır. Maalesef birçok hadisin tercümesi yanlış yapılmıştır. Bununla ilgili çok ilginç bir misal vermek istiyoruz. Şemail bölümünde yer alan bir hadis, Resûlullah'ın (s.a.v.) def-i hacet adabından bahsetmektedir. Hadisin metni şudur: "كان اذا اراد الحاجة بعد" "Def-i hacet yapmak istediklerinde en uzağa giderlerdi."⁶⁸ Mütercim ise bu hadisi; "def-i hacete çıkmayı istediği zaman kendini *Bilal b. Haris*'ten uzaklaştırırlardı" şeklinde tercüme etmiştir.⁶⁹ Hadisin sonunda bulunan "عن بلال بن الحارث" kısmı metnin devamı

⁶² Hatîb, *Tarîhu Bağdat*, IV, 368 (hn. 2237); Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VII, 213-214 (hn. 10045).

⁶³ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 489 (hn. 5012). Diğer misaller için bk. s. 70 (hn. 613), 169 (hn. 1591), 243 (hn. 2287), 388 (hn. 3894), 475 (hn. 4854).

⁶⁴ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 40-41; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIX, 415 (hn. 999, 1000), 427-428 (hn. 1038), 428 (hn. 1039); *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 275-276 (hn. 6402).

⁶⁵ Erdoğan, *a.g.e.*, s.13 (hn. 27). Diğer misal için bk. s. 185 (hn. 1740).

⁶⁶ Gümüşhânevî, *Levâmiu'l-ukûl*, I, 530 (hn. 1122). Ahmed b. Hanbel, II, 409.

⁶⁷ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 119 (hn. 1120).

⁶⁸ Nesâî, *Taharet*, 16; İbn Mâce, *Taharet*, 22.

⁶⁹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 619 (hn. 75).

zannedilmiş. Hâlbuki bu kısım, *İbn Mâce*'nin hadisi *Bilal b. el-Haris*'ten rivayet ettiğini haber veren kaynak kısmıdır. Çünkü metindeki « remzi *İbn Mâce*'yi, geri kalan kısım da hadisin ravisini göstermektedir. Buranın hadisin metninden sanılarak tercüme katılması maalesef çok ciddi bir hatadır. Eserin birçok yerinde bu ve buna benzer tercüme hatalarına rastlamak mümkündür.⁷⁰

Ayrıca bazı tercüme ya anlaşılammakta ya da oldukça zor anlaşılmmaktadır. Şu hadisin buna güzel bir misal teşkil ettiğini düşünmekteyiz. "çeşitli şeyler (haram veya helal olarak) şüpheye düşen ve bu hususta hadisleri çok okursa en doğrusu sen şüphe vereni şüphe vermeyene terk et."⁷¹ Görüldüğü üzere tercüme pek anlaşılmmaktadır. Bu ve bunun gibi yerler tercümenin acele bir şekilde yapıldığı hissine kapılmamıza sebep olmaktadır. Buna benzer misallere zaman zaman rastlanmaktadır.⁷²

Bir eserin tercümesi yapılırken şerhinden istifade edilmesi, metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı gibi hataya düşülmesini de engelleyecektir. Ama yaptığımız araştırma, eserin şerhinden pek fazla yararlanılmadığı kanaatinin oluşmasına sebep olmuştur. Tabii bu da zaman zaman bazı hataların yapılmasına sebep olmuştur. Mesela, "(Geceleyin) yol ortasında dinlenmekten sakının"⁷³ şeklinde olması gereken tercüme, "sakın yol ortasında düğün yapmayın"⁷⁴ şeklinde yapılmıştır. Oysa hadiste geçen التعريس kelimesi *Gümüşhânevî* tarafından "yolcunun, uyumak ve dinlenmek için gecenin sonunda mola vermesi" olarak açıklanmıştır.⁷⁵ Hâlbuki Mütercim hadisin şerhi için *Levâmiu'l-ukûl*'a bakmış olsaydı, böyle bir hataya düşmeyecekti.

Genel özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmanın, hadis tercümelerindeki hataların yoğunluğu, anlamsız ve gereksiz sayılabilecek birtakım ilavelerin yapılmış olması v.b. sebeplerden ötürü başarılı bir çalışma olduğunu söylemek oldukça zordur. Yapılması gereken, çalışmanın çok ciddi bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi, gerekli düzeltmelerin titiz bir şekilde yapılması ve mümkünse bu baskıların toplatılarak imha edilmesidir.

C. Râmûzü'l-ehâdîs Hadis Ansiklopedisi

Burada ele alacağımız bu çalışma, aslında bir önceki eserin düzeltilmiş halinden başkası değildir. Yalnız bir öncekinde mütercim olarak sadece *Naim Erdoğan* ismi görüldüğü halde, bunda *Arif Pamuk* ve *Naim Erdoğan*'ın ismi birlikte yer almıştır. İşte bu yüzden bunu ayrı bir madde halinde ele almayı uygun gördük.

"*Râmûzü'l-ehâdîs Hadis Ansiklopedisi*" ismiyle iki cilt halinde Pamuk Yayıncılık tarafından basılan bu eserin mütercimleri, az önce de ifade ettiğimiz gibi, *Arif*

⁷⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 14 (hn.31), 30 (hn. 192), 37 (hn. 276), 66 (hn. 565), 85 (hn. 781), 318 (hn. 3222), 332 (hn. 3366).

⁷¹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 40 (hn. 304). Hadisin kaynağı için bk. Ali el-Mütteki, *a.g.e.*, III, 174 (hn. 7298).

⁷² Erdoğan, *a.g.e.*, s. 138 (hn. 1298), 166 (hn. 1565), 256 (hn. 2456), 382 (hn. 3486).

⁷³ İbn Mâce, Taharet, 21.

⁷⁴ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 224 (hn. 2080).

⁷⁵ Gümüşhânevî, *Levâmiu'l-ukûl*, II, 260 (hn. 2081).

Pamuk ve Naim Erdoğan'dır. Bir önceki tercümede Naim Erdoğan mütercim, Arif Pamuk yeniden gözden geçirenlerden iken, burada bizzat mütercim olarak yer almıştır. Bu durum, tercüme her ne kadar Râmûzü'l-ehâdis üzerine yapılmış bir üçüncü tercüme çalışması gibi gösterse de, aslında durum pek de öyle değildir. Her iki tercüme üzerinde yaptığımız inceleme ve karşılaştırmalar neticesinde, iki çalışmanın birbirinden esasında farklı olmadığına, ikincinin birincinin yeniden gözden geçirilmiş hali olduğu kanaatine vardık. Her şeyden önce tercümelemlerin çoğu birbirinin aynısıdır. Bunun yanında takdim yazısı ile Gümüşhânevî'nin hayatı ile ilgili yazılarda da herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Kitabın sonunda verilen fihristte her ne kadar birtakım farklılıklar bulunsun da, genelde aynı olduğunu söyleyebiliriz.

İki eserdeki hadis sayılarına gelince; her ikisinde de 7101 hadisin tercümesinin yapıldığı ifade edilmektedir. Yalnız bunun böyle olmadığını, birinci tercümede 7100 hadisin tercümesinin yer aldığını, 4388. hadisin sıralamada yer almadığını, atlandığını belirtmiştik. Düzeltmesi yapılan bu tercümede ise, bu hatanın tespit edilip giderilmeye çalışıldığını görüyoruz. Hadislerin Arapça metinleri ile tercümelemlerinin alt alta verilmiş olması, daha önceki tercümede yapılmış olan o hatanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada, eksik hadisin tespit edilip tamamlanmasıyla hadis sayısı 7101'e varmıştır. Mütercimlere göre buradaki eksik hadis; "Elbette insanlar deccalden dağlara kaçacaklar"⁷⁶ hadisidir.⁷⁷ Ama bu hadis ne *Râmûzü'l-ehâdis*'de, ne de *Levâmiu'l-ukûl*'da vardır. Bu durum mütercimlerin eserin aslında olmayan bir hadisi, eksiği giderme adına ilave etmiş olduklarını göstermektedir. Bir hadis bile olsa böyle bir eklemenin yapılmış olması kabul edilemez bir durumdur. Bunun hem müellife, hem de okuyucuya karşı yapılmış bir saygısızlık olduğu aşikârdır.

İki eser arasında yer alan küçük farklılıklara gelince; birinci tercümede bulunan takriz yazıları ikincisinde yer almamıştır. Fihrist kısmında, az da olsa birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Tabii ki iki eser arasındaki en önemli fark, bir önceki tercümede yapılmış olan tercüme hatalarının, eksikliklerin, cümle bozukluklarının ve kelime okunuşlarındaki birtakım yanlışlıkların hiç olmazsa bir kısmının düzeltilmiş olmasıdır. Buna dair bir misal vermemiz gerekirse; Birinci tercümede 3222. hadis, "Kıyamet yaklaşınca bayılmalar (ölmeler) çok olacak, hatta bir adam bir topluluğun yanına gelip de, bu sabah sizden kimse öldü mü? diye soracak, onlar da falan falan öldü diyecekler" şeklinde tercüme edilmiştir.⁷⁸ İkinci tercümede ise "kıyamet yaklaşınca yıldırımlar çok olacak, hatta bir adam bir topluluğun yanına gelip de: 'Bu sabah aranızda yıldırım kime isabet etti?' diye soracak, onlar da: 'Falan falanı çarptı' diyecekler" şeklinde tercüme edilmiştir.⁷⁹

⁷⁶ Müslim, Fiten, 125; Tirmizî, Menâkıb, 69; Ahmed b. Hanbel, VI, 462; İbn Hübân, *Sahîh*, XV, 208 (hn. 6797); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV, 96-97 (hn. 249).

⁷⁷ Pamuk-Erdoğan, *Ramuz'ül Ehadis - Hadis Ansiklopedisi*, II, 1026 (hn. 4388).

⁷⁸ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 318 (hn. 3222). Hadisin kaynağı için bk. Ahmed b. Hanbel, III, 64-65; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 491 (hn. 8373), Ebû's-Şeyh, *Azamet*, IV, 1294; Heysemî, *a.g.e.*, II, 789 (hn. 795).

⁷⁹ Pamuk-Erdoğan, *a.g.e.*, I, 754 (hn. 3222).

Son yapılan çalışmada düzeltilen tercüme sayısı bir hayli olmakla birlikte, düzeltilmeden aynen bırakılan hadisler de bulunmaktadır. Mesela, şemal bölümünün 462. hadisi daha önce; "Ekmeği hurma ile yerdı ve: 'bunlar pek hoşturlar' derdi" şeklinde tercüme edilmiş olup, sonrakinde de bu tercüme aynen korunmuştur.⁸⁰ Oysa tercümede geçen "ekmek" yerine "kavun" kelimesinin yer alması gerekmektedir. Çünkü hadiste الخبز kelimesi geçmektedir. Bu da "kavun" anlamına gelmektedir.

Tercüme hatalarının düzeltilmesi esnasında nadiren de olsa *Bekkin*e tarafından yapılan tercümeden istifade edildiği görülmektedir. Kadınların namazlarını nerede kılmaları gerektiği ile ilgili hadis ilk tercümede; "(Ey kadınlar!) evlerinizdeki kıldığınız namazlarınız odanızdaki namazlarınızdan efdaldır. Odalarınızdaki namazlarınız evlerinizdeki namazlarınızdan efdaldır. Evlerinizdeki namazlarınız cemaat mescidindeki namazlarınızdan efdaldır"⁸¹ şeklinde tercüme edilmiştir.⁸² Sonraki tercümede ise; "Ey kadınlar! Sizin evinizin en mahrem yerinde kıldığınız namaz (oturma) odanızda kıldığınızdan efdaldır. Odanızda kılmakta olduğunuz ise, caminin bir odasında kıldığınızdan efdaldır. Cami odasında kıldığınız namaz ise cemaat mescidinde kıldığınızdan efdaldır" şeklinde değiştirilmiştir.⁸³ Bu tercümenin aynısını, sadece "Ey kadınlar!" ifadesi hariç, *Bekkin*e'ye ait tercümede de görüyoruz.⁸⁴ Bu da mütercimlerin hadislerin tercümelerinde düzeltmeler yaparken, çok az da olsa, *Bekkin*e'ye ait tercümeden istifade ettiklerini göstermektedir.

Netice olarak; Pamuk Yayıncılık tarafından basılmış olan *Arif Pamuk ve Naim Erdoğan* imzalı tercüme, aslında daha önce *Erdoğan* tarafından yapılmış olan çalışmanın düzeltilmiş halinden başkası değildir. Mütercimler, *Erdoğan* ve *Pamuk*, bir önceki tercümeyi esas almışlar, ama onda birtakım düzeltmelere gitmişlerdir. Buna rağmen bazı hadis tercümelerindeki eksik ve yanlışlıklar hâlâ durmaktadır.

Sonuç

Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli âlimlerden biridir. Hem ilmî hem de tasavvufî yönü olan *Gümüşhânevî*, özellikle bu iki alanda yazmış olduğu eserler ile günümüzde hala etkisini devam ettirmektedir. Hiç şüphesiz onun hadis alanındaki en önemli eseri, hadislerin alfabetik olarak tertip edildiği, toplam 7107 hadis içeren *Râmûzü'l-ehâdîs*'tir. Bu eser yazıldığı günden bugüne kadar, özellikle de *Gümüşhânevî* dergâhı içinde bir sohbet kitabı olarak etkisini sürdürmüş, sanırız bundan sonra da sürdürmeye de devam edecektir.

⁸⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 643 (hn. 462). Krş. Pamuk-Erdoğan, *a.g.e.*, II, 1529 (hn. 462). Hadisin kaynağı için bk. Tayâlisî, *Müsned*, s. 243 (hn. 1762); Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, V, 112 (hn. 5998).

⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 157 (hn. 7620); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV, 148 (hn. 356); Beyhakî, *Sünen*, III, 132 (hn. 5154).

⁸² Erdoğan, *a.g.e.*, s. 382 (hn. 3846).

⁸³ Pamuk-Erdoğan, *a.g.e.*, II, 905 (hn. 3846).

⁸⁴ Bekkin, *a.g.e.*, II, 310 (hn. 3851). Diğer bir misal için bk. Erdoğan, *a.g.e.*, s. 547 (hn. 5679); Pamuk-Erdoğan, *a.g.e.*, II, 1297 (hn. 5679); Bekkin, *a.g.e.*, II, 456 (hn. 5683).

Râmûzü'l-ehâdis dergâh içersinde bir el kitabı olma özelliğini ta ilk günden itibaren muhafaza etmiş, yapılan sohbetlerin en temel kaynağı olarak kullanılmıştır. Böylece eserin, her ne kadar baskısı sonra olmuş olsa da, ilk tercümesi de bu yapılan sohbetlerden oluşmuştur. *Abdülaziz Bekkine*'nin yapmış olduğu sohbetlerden tutulan notlar, daha sonra basılarak piyasaya sürülmüştür. Bu çalışma, içersinde bazı eksiklikler barındırmasına rağmen, mevcut tercümele içinde en iyisi olarak gözükmektedir. Kitabın baskılarında yer alan bu eksikliklerin mütercimden mi yoksa neşre hazırlayanlardan mı kaynaklandığı meçhuldür. Üzerinde yapılacak birtakım düzeltme ve düzenlemeler bu tercümenin daha rahat kullanımına yardımcı olacaktır.

Râmûzü'l-ehâdis'in diğer tercümesi ise aslında ilk defa *Naim Erdoğan* tarafından yapılmış olan tercümenin farklı tarihlerde değişik isimle ve bazı değişiklikler yapılarak piyasaya sürülmüş halinden ibarettir. Birçok eksiği ve yanlışı içinde barındıran bu çalışmanın, her isim değişikliğinde birtakım düzeltmeler yapılmasına rağmen maalesef bu yeterli olmamıştır. Onun için bu çalışmanın yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluktur.

Tercüme çalışması aslında pek de kolay olmayan, karmaşık ve yorucu bir çalışmadır. Tercüme, mütercimin her iki dile birden hâkimiyetini gerektirmektedir. Elbette bunun yanında tercümesi yapılan eserin alanına da vakıf olma zorunluluğu vardır. Bu özellikler bulunduğu ve iyi kullanıldığında güzel neticeler elde edilebilmektedir. *Râmûzü'l-ehâdis*'in Türkçe tercümelelerinde, hem dil ile ilgili hem de alan ile ilgili bazı problemlerin olduğu görülmektedir. Bunların tekrar gözden geçirilip düzeltilmesi, eserden herkesin verimli bir şekilde faydalanmasını temin edecektir. Aksi takdirde mevcut hata ve eksikliklerle yeni baskıların yapılması, var olan yanlışların devam ettirilmesi anlamına gelecektir.

Kaynakça

- Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed (ö. 249/863), *el-Müsned*, thk. Subhî el-Bedrî, Mahmud Muhammed Halîl es-Saîdî, Mektebetü's-Sünne, I. bs. Kahire 1988/1408.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul, 1992/1413, I-VI.
- , *Kitâbü'z-zühd*, trc. Mehmed Emin İhsanoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, I-II.
- Ahmed b. Muhammed b. Ziyad b. Beşir, Ebû Saîd (ö. 340/952), *ez-Zühd ve Sifatü'z-zahidîn*, thk. Mecdi Fethi es-Seyyid, Dârü's-sahâbe li't-türâs, I. bs. Tanta 1408.
- Babanzâde, Ahmed Naim (ö. 1934), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (Tecrid Mukaddimesi)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, I-XIII.
- Bekkine, Abdülaziz (ö. 1952), *Ramûz el-Ehâdis (Hadisler Deryası)*, nşr. Lütfi Doğan, Cevat Akşit, Osman Nuri Çataklı, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1997, I-II.
- Beyhakî, Ebû Bekir, Ahmed b. el-Huseyn (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mektebetü Dâri'l- Baz, Mekke 1994/1414, I-X.
- , *Şuabü'l-îmân*, thk. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlul, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. bs. Beyrut 1410, I-VIII.
- Buhârî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-VIII.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-V.

- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, IV. bs. Beyrut 1405, I-X.
- Ebü's-Şeyh, Abdullâh b. Muhammed el-Esbehânî (ö. 369/979), *el-Azamet*, thk. Rızaullah b. Muhammed İdris el-Mübarekfürî, Dâru'l-Asime, Riyad 1408, I-V.
- Erdoğan, Naim, *Râmûz-ul Ehâdis (7097 Hadis) Tercümesi*, Pamuk Yayınları, İstanbul 1976.
- , *Râmûz-ul Ehâdis (7101 Hadis) Tercümesi*, Pamuk Yayınları, İstanbul 1980.
- Erdoğan, Naim-Pamuk, Arif, *Ramuz'ül Ehadis Hadis Ansiklopedisi*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2004, I-II.
- Gümüşhânevî, Ahmed b. Mustafa (ö. 1311/1893), *Levâmiu'l-ukûl*, Dersaadet, İstanbul ts. I-V.
- Râmûzü'l-ehâdis*, Kışla-i Hümayun Matbaası, Asitane, 1275.
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (ks) Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tari-katı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- Hâkim en-Neysâbüri, Ebû Abdullâh, Muhammed b. Abdullâh (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. bs. Beyrut 1990/1411, I-IV.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir, Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Tarihu Bağdat*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts. I-XIV.
- Hatipoğlu, İbrahim, "Râmûzü'l-ehâdis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2008, XXXIV.
- Heysemî, Nureddin, Ali b. Ebî Bekir (ö. 807/1405), *Buğyetü'l-bâhis an zevâidi müsnedi'l-hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bakirî, Merkez-i Hıdmeti's-Sünne, I. bs. Medine 1992/1413, I-II.
- Hocazâde, Mevlânâ Ahmed Ziyâüddin el-Gümüşhânevî, *Ceride-i Sûfiyye*, ts.
- İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409, I-VII.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm, Muhammed b. Hibban el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993/1414, I-XVIII.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö. 273/887), *es-Sünen*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-II.
- İbnü's-Sünnî, Ebû Bekir, Ahmed b. Muhammed ed-Dineverî (ö. 364/974), *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü Dâri'l-Beyan, I. bs. 1987/1407.
- Keversî, Muhammed b. Zâhid (ö. 1952), *İrgâmu'l-merîd*, nşr. el-Mektebetü'l-Ezheriyye, ts., yy.
- , *et-Tahrîru'l-vecîz*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûat, I. bs. Halep 1413/1993.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, II. bs. Ankara 1985.
- Mustafa Fevzî b. Nu'man (ö. 1924), *Hediyetü'l-hâlidîn*, İstanbul 1313.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn, Müslim b. Haccâc (ö. 261/875), *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Dâru Sahnûn/ Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-III.
- Müttekî, Alâuddîn Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdülmelik el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Mahmûd Ömer Dimyâtî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, II. bs. Beyrut 2004/1424, I-XVIII.
- Nesâî, Ebû Abdırrahman, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-VIII.
- Serkis, Yusuf Elyân, *Mucemu'l-matbûati'l-arabiyye*, Dâru Sâdır, Beyrut 1928/1346, I-II.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004/1425, I-II.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mucemu'l-evsat*, thk. Târik b. Avdullah, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1415, I-X.
- , *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Silefi, Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, II. bs. 1983/1404, I-XX.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd, Süleymân b. Dâvûd el-Fârisî (ö. 204/819), *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, nşr. Dâru Sahnûn/Çağrı Yayınları, II. bs. İstanbul 1992/1413, I-V.